

VPLIV TUJIH MESTNIH SREDIŠČ NA OBLIKOVANJE SLOVENSKE MEŠČANSKE OBLAČILNE IDENTITETE NA PRIMERU STRITARJEVEGA ROMANA *SÓDNIKOV*

ANA PEROVIĆ

OŠ bratov Polančičev Maribor, Maribor, Slovenija, ana.peroviceva@gmail.com

Sinopsis V prispevku je predstavljeno oblikovanje slovenske meščanske identitete v povezavi z oblačili, kakor se razbira v Stritarjevem romanu *Sódnikovi* (1878). V sedemdesetih letih 19. stoletja so bile slovenske pokrajine pretežno podeželske, a so vanje po načelu prehajanja kulturnih pojavov iz središča na obrobje vdirali pojavi večjih središč, med njimi tudi moda. Gre za pojav, ki ga je mogoče opisati z Lotmanovim pojmom semiosfera. Na Slovenskem se je oblačilna moda ravnala v glavnem po zgledih z Dunaja, iz središča proti obrobju avstro-ogrške monarhije. Meščanska oblačila v romanu *Sódnikovi* opazno oblikujejo meščansko identiteto književnih oseb, ki je odvisna od stika z večjimi mestnimi središči, v konkretnem primeru z Dunajem.

Ključne besede:

Josip Stritar,
funkcije oblačil,
moda,
meščanska
identiteta,
semiosfera

THE FOREIGN URBAN CENTRES' INFLUENCE ON THE FORMATION OF SLOVENE BOURGEOIS CLOTHING IDENTITY IN STRITAR'S NOVEL *SÓDNIKOVİ*

ANA PEROVIĆ

Primary School Brothers Polančič Maribor, Maribor, Slovenia,
ana.peroviceva@gmail.com

Abstract The article presents the formation of the Slovene bourgeois identity in connection to clothing, as shown in Stritar's novel *Sódnikovi* (1878). In the 1870s, the Slovene provinces were predominantly rural, but they were invaded by the phenomena of larger centres according to the principle of the transition of cultural phenomena from the centre to the periphery, fashion being one of them. It is a phenomenon that can be described by Lotman's theory of the semiosphere. In Slovenia, clothing fashion followed mainly the example of Vienna, the trends travelled from the centre to the periphery of the Austro-Hungarian monarchy. The bourgeois clothing in the novel *Sódnikovi* noticeably shapes the bourgeois identity of literary figures, which depends on contact with major city centres, in this case Vienna.

Keywords:

Josip Stritar,
functions of
clothing,
fashion,
bourgeois identity,
semiosphere

1 Uvod¹

Oblačenje je medij za posredovanje sporočil, kar lahko razumemo kot prvo stičišče s književnostjo. Oblačila se v književna besedila zapisujejo kot označevalci vsakdanjih življenjskih pojavnosti. S svojo vizualnostjo porajajo različne odzive in vzgibe, njihova simbolika opozarja na medgeneracijski prenos izkušenj, ideologij, estetik in običajev. Hkrati so bolj ali manj očiten mehanizem prenašanja kulturnega spomina, stereotipov in razrednega ločevanja. Oblačilna moda je ogledalo družbenih in zgodovinskih okoliščin, zato njena pojavnost v književnih besedilih nikoli ni povsem naključna. Označevalna funkcija oblačil in mode je namreč preočita, da bi jo pisateljice in pisatelji zanemarili.

Pričujoči prispevek osvetljuje temo mode in oblačil v slovenski književnosti. V domačem raziskovalnem prostoru tema ni povsem nova, četudi doslej ni vzbudila večjega raziskovalnega zanimanja. Slovenske raziskovalke in raziskovalci so oblačila razbirali v kontekstu metaforičnih pomenov, kot simbole, sredstva ironije in satire, sredstva karakterizacije in v funkciji prikazovanja družbenih vlog spola. Delne raziskave tematizacijo oblačil preučujejo predvsem v besedilih Ivana Cankarja in Zofke Kveder.²

Tuje raziskovalke in raziskovalci se z oblačili v književnosti ukvarjajo pogosteje, in sicer v povezavi z različnimi družbeno-kulturnimi konteksti. Prepoznavajo jih kot znak moderne dobe, pri čemer je pomemben vidik obravnave industrializacija družbe v drugi polovici 19. stoletja. Zaradi sorodnih izhodišč s pričujočo raziskavo podrobneje omenjamo prispevek Rachel Worth (2013: 199–215), v katerem avtorica obravnava oblačila v izbranih delih Thomasa Hardyja v okviru širših družbenih in ekonomskih sprememb v angleški podeželski družbi 19. stoletja. Worth obravnava razmerje med podeželskim oblačenjem in modnimi oblačili, ki skupaj z drugimi vplivi prihajajo iz večjih urbanih sredin in nakazujejo osebne konflikte

¹ Prispevek je nastal v okviru doktorskega študija *Slovenistične študije* na Filozofski fakulteti UM pri red. prof. dr. Jožici Čeh Steger.

² Navajam samo nekatere študije, ki, vsaka v povezavi z drugo ciljno temo, obravnavajo oblačila in modo v slovenski književnosti: Franc Zadavec, *Agonija veljakov v Cankarjevi satirični prozi* (1976), *Elementi slovenske moderne književnosti* (1980), *Cankarjeva ironija* (1991), *Slovenska književnost II* (1999); Igor Grdina, *Ivan Cankar: portret genija* (2018); Jožica Čeh Steger, *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi* (2001); Katja Mihurko Poniž, *Držno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti* (2003), *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne* (2008), *Ervine bčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902* (2009), *Literarna ustvarjalca v očeh druge_ga: študije o recepciji, literarnih stikih in biografskem diskurzu* (2017); Irena Avsenik Nabergoj, *Ljubezen in krivda Ivana Cankarja* (2005).

posameznikov z okoljem. Vdor mestnega načina življenja v vaško okolje prek oblačil in oblačilnih videzov nakazuje veliko razsežnejše družbene spremembe.

V prispevku na primeru romana *Sódnikovi* (1878) Josipa Stritarja (1836–1923) razbiramo oblikovanje slovenske meščanske identitete v povezavi z oblačili. Podobno usoden vpliv na prebivalstvo podeželja, kot to izpričujejo Hardyjevi romani, ima industrializacija oz. mestni način življenja tudi v Stritarjevem romanu. Koblar ugotavlja, da je delo zaradi vložnega dokumentarnega gradiva podoba nekega časa, realističen prikaz tedanje podeželske družbe (Koblar 1954: 423). Župan Prilesja Andrej Sódnik z zadolževanjem vzdržuje gosposki način življenja. Z vzponom med gospodo pa Sódnikova hiša izgublja kmečki značaj. Blagostanje družine ne traja dolgo in vplivno gospodarstvo začne propadati. Nove industrijske sile in spremenjena prometna podoba kraja narekujejo prerazporeditev bogastva na vasi. Da bi bogati gruntar poplačal dolgove, se zaplete v nečedne posle. Ambicije, da bi se družina dvignila med gospodo, se ne uresničijo. Še več, iz romana odmeva svarilo, da mora vsak živeti po svojih zmožnostih, svojemu stanu primerno. Vzgojni ton romana narekuje tudi pojavnost meščanskih oblačil, ki so bila v vaškem miljeju obravnavanega dela različno sprejeta in so sprožala raznovrstne odzive.

2 Oblačilna kultura in moda v kontekstu oblikovanja slovenskega meščanstva

Pri analizi izhajamo iz kulturnozgodovinskega konteksta, v katerem se je v drugi polovici 19. stoletja oblikovalo slovensko meščanstvo, pod njegovim vplivom pa tudi slovenska književnost, v katero se je z razmahom meščanskega življenjskega sloga vpletla tematizacija meščanstva.

Kulturni prostor je bil v slovenskem okolju v času nastanka romana *Sódnikovi* še predmeščanski oz. celo podeželski, precej drugačen od meščanstva drugod po Evropi. Koncentracija prebivalstva je z izjemo Trsta komaj zadoščala za oblikovanje meščanskega življenjskega sloga, zato pri nas srečujemo v glavnem »podeželske meščane«, ki so prevzemali vedenjske vzorce večjih središč (Grdina 1999: 58–59). Kljub temu so slovenska mesta in trgi v tem času doživljali spremembe. Ko so v drugi polovici 19. stoletja meščani prevzeli vodilno družbeno vlogo, so si omislili nove oblike preživljanja prostega časa, katerih pomembna značilnost je bila težnja po ločevanju bogatih od drugih ljudi (Makarovič 1995: 245–247). O načinih zabave

velikomestne gospode in pomanjkanju zabave slovenske predmeščanske sredine beremo tudi v obravnavanem romanu.

Z razmahom meščanskega življenjskega sloga je cvetela tudi moda, ki je od 19. stoletja naprej ne narekuje več plemstvo, temveč meščanstvo (Vrišer 1965: 8). Nižji sloji so od vseh oblik meščanskega načina življenja najlažje posnemali prav oblačilno modo. Krepitev vloge denarnega gospodarstva jo je naredila dostopnejšo. Dokazovanje enakosti z višjimi lahko nižji sloji najlažje pospešijo s kupovanjem predmetov, ki črtajo vidno ločnico med družbenimi razredi (Simmel 2000: 197).

Raziskava v analitični prerez jemlje obdobje sedemdesetih let 19. stoletja, ko tudi na Slovenskem govorimo o industrializaciji družbe. Že štiri desetletja pred tem se je začelo ustanavljanje industrijskih obratov, a pravi razmah je industrija doživela z izgradnjo južne železnice (Lorenčič, Princič 2018: 14, 502). Hkrati se v tem obdobju zgodijo velike spremembe v meščanski oblačilni kulturi – pod vplivom izuma parnega stroja uveljavljanje mode za širok krog ljudi, nastanek visoke mode, pojav reformirane ženske obleke (Gombač 2011: 20, Laver 1986: 198). Ljudje na Slovenskem se modi niso odpovedovali. Proti koncu 19. stoletja je tudi slovenska kmečka obleka izkazovala poteze meščanske (Baš 1992: 448), a sta iz diskurza druge polovice 19. stoletja neredko odmevala odpor in zadržanost do modnih novosti, ki so izpodrinjale tradicionalne oblačilne navade.³

Vzpon meščanstva je narekoval tudi razvojni lok slovenske književnosti. Ta je bila v drugi polovici 19. stoletja še trdno zasidrana v kmečkem standardu. S procesom oblikovanja slovenskega meščanstva so vanjo vstopile literarne osebe, ki so postopoma izgradile svojo meščansko identiteto, ki se je izoblikovala tudi s pomočjo oblačil in mode po zgledu iz tujih mestnih središč.

³ Angelos Baš v svojih člankih navaja prispevke, objavljene v *Novicah*, ki potrjujejo, da so Slovenci posmehljivo sprejemali meščanska oblačila. V odlomku iz objave, pod katero se je podpisal Benkov Tone, beremo, da so se ljudje frakom, ki so jih možje posnemali od tujcev, posmehovali. Davorin Trstenjak je leta 1857 nezadovoljno poročal, da tradicionalna slovenska oblačila izpodriva meščanska moda (Baš 1992: 445). Baš (1991: 122–128) obravnava Slomškovo razmerje do družbenega pomena oblačil. Slomšek je takole razsodil o pojavu meščanskih oblačil na podeželju: »Kmetovskemu človeku gosposka sukna tako stoji kakor prasiči sedlo« (Slomšek 2006: 43). Tudi Igor Grdina je na podlagi prispevkov iz *Novic* premeril odnos Slovencev do mode v letih 1859–1862. Ugotavlja, da omenjeni list mode ni vedno obravnaval brez predsodkov, saj so Slovenci čutili ogroženost s strani vsega, kar je prihajalo od drugod. Avtor enega od prispevkov meni, da meščanska moda ni primerna za podeželje, saj na račun le-te kmetje opuščajo tradicionalne noše. Gospe so bile bolj napredne, saj niso za vsako ceno vztrajale pri tradicionalnih oblačilih (Grdina 2001: 463–464).

Z razmahom meščanskega načina življenja se je spremenil tudi slovenski bralec, ki je bil v tem obdobju nedvomno izobražen tudi v modnem smislu in je želel brati o temah, ki so napolnjevale njegov miselni horizont, so bile v skladu z urbanim načinom življenja, novimi oblikami druženja, miselnosti idr. Tudi Stritar je kot beroče slovensko občinstvo videl prav »mlado gospodarsko politično meščanstvo« (Kmecl 1975: 142, 146).

Pojavi oblačilnih videzov in njihove funkcije v kontekstu književnega besedila so zagotovo tudi odraz odnosa pisateljice ali pisatelja do oblačil in mode. Prav Josip Stritar je pisatelj, ki je v slovensko pripovedno prozo z do tedaj pretežno kmečko snovjo vnesel duh svetovljanstva. Tematiziral je tudi nastajajoče slovensko meščanstvo. Sklepamo lahko, da je bil Stritar zaradi življenja na Dunaju in pogostih stikov z drugimi evropskimi mesti, potoval je npr. v Belgijo, Francijo, Švico, Nemčijo (Pogačnik 1985: 9–14), seznanjen z modnimi novostmi svojega časa.

3 Moda v semiosferi

Prevladujoča nemška kultura je bila kot dolgoletno politično in kulturno središče v odnosu do obrobne slovenske napredna in ozaveščena. Obrobje je čakalo, da se najnovejši modni trendi obrabijo, zbanalizirajo, postanejo dostopni in tako preidejo na obrobje, kjer niso nujno takoj in docela sprejeti. Njihova interpretacija je bila prepuščena nositeljem, ki so bili večkrat fizično in kulturno povsem odmaknjeni od pojavov središča.

Baš (1987: 136–137) ugotavlja, da so imele na oblačilno modo naših višjih slojev največji vpliv avstrijske dežele, zgledi so k nam še v 19. stoletju prihajali pretežno prek Dunaja. Šele po razpadu avstro-ogrske monarhije se je vpliv Dunaja kot središča oblačilne mode zmanjšal.

Moda je v slovenske pokrajine prihajala po načelu prehajanja kulturnih pojavov iz središča na obrobje. Gre za pojav, ki ga je mogoče opisati z Lotmanovim pojmom semiosfera. Semiotični prostor, kot ga je definiral Lotman, pripada določeni kulturi, sestavljata ga njeno središče in obrobje. V središču semiosfere se rojevajo norme, ki prehajajo na obrobje (Lotman 2006: 173–183). Strukture znotraj semiosfere so v nenehnem konfliktu. Kulturni prostor se namreč deli na »naš«, in sicer v pomenu varnega, znanega, urejenega, in »njihov«, ki je tuj, neznan, kaotičen. V središču

semiosfere pojavi dosežejo stopnjo samoregulacije, a hkrati izgubijo dinamičnost. Na periferiji pa so odnosi med semiotično prakso in vsiljenimi normami konfliktni, zato se tu ustvarja napetost, ki rojeva drugačnost, odstopanje od normiranega – tudi v modnem smislu (Lotman 2006: 185, 189). Prav tako pa lahko pojavi, ravno zato ker so drugačni, s periferije vdirajo v center in vplivajo na normiranje novih praks kulturne periferije v centru, primer česar so npr. kavbojke (Lotman 2006: 200).

V slovenskem zgodovinskem, kulturnem in zemljepisnem prostoru je Lotmanovo teoretsko izhodišče primerno za analizo sprememb v slovenski meščanski oblačilni kulturi, saj je moda z manjšo ali večjo zamudo prihajala iz večjih središč in vplivala na oblikovanje slovenskega modnega prostora.

4 Načini prenašanja modnih zgledov iz tujega mestnega središča na obrobje

Mesto, še posebej tuje vlemesto, je bilo v drugi polovici 19. stoletja v obzorju slovenskega človeka in posledično tudi v slovenski književnosti pogosto razumljeno kot prostor nemorale in škodljivih vplivov, podobno je veljalo za modo. Alpsko oblačilno področje, ki je bilo boljše gospodarsko in prometno razvito, je v večji meri gravitiralo k drugim srednjeevropskim deželam, zato so se spremembe v oblačilnem videzu najprej pojavile prav tam. Vmesni člani med vasjo in mestom so bili trgovci, sejmarji, kmečki študentje, zaposleni v mestu in učitelji, ki so mestne oblačilne navade zanesli v podeželske kraje (Žagar 1991: 63).

Obrt in industrija sta v naših pokrajinah pospešili prisvajanje modnih oblačilnih navad. Nižji družbeni sloji so modo vedno sprejemali v okviru svojih možnosti, predvsem ekonomskih, četudi lahko v 19. stoletju govorimo tudi o moralnih določilih oblačenja (Žagar 1991: 57). Prebivalci manjših sredin se modi niso želeli odpovedovati, a pri vpeljevanju modnih novosti vendarle niso imeli enakih možnosti kot prebivalci večjih mest. V romanu *Sódnikovi* (1878) se modne zapovedi iz centra na obrobje prenašajo na več načinov, ki so natančno predstavljeni v nadaljevanju prispevka.

4.1 Neposredni modni zgledi

Neposreden modni zgled so v obravnavanem romanu na Dunaju živeči študentje in drugi (tuj) prišleki iz večjih mest. Valentin, sin vaškega veljaka Andreja Sódnika, se v trško sredino z Dunaja vrača oblečen po najnovejši modi. Na dan cerkvenega praznika, ko je občinstvo najštevilčnejše, obleče najmodernejša oblačila. Dogodkov na podeželju je manj kot v mestu, zaradi česar je neposreden zgled toliko učinkovitejši. Prebivalci podeželja lahko vidijo, kako se oblačijo mladi gospodje na Dunaju:

Vse je kazalo, da je mladi gospod prišel iz vélikega mesta. Kako okusno je bil napravljen! (Stritar 1954: 40)

Z oblačili pozornost zbujejo tudi tuji industrialci, katerih bogastvo izkazuje dragocen nakit in zlata ura. Zopni samo zato, ker prihajajo iz mesta in v pretežno ruralno okolje vdirajo skupaj s škodljivimi vplivi novih gospodarskih sil, so se že po zunanem videzu razlikovali od podeželskih ljudi. Iz odlomka razbiramo nezaupljivo sprejemanje tujega, kar velja tudi za modo, ki je sicer manj škodljiv pojav od bolj problematičnega bogatenja požrešnih tujcev na račun poštenega slovenskega kmeta:

Ne more se reči, da so bili novi gosti tržanom in okoličanom posebno priljubljeni [...] Posebno mladi moški svet jim je bil gorak; gospodje so bili mladi, čedni in lepo oblečeni; zlate ure so imeli in zlati prstani z dragimi biseri so se jim svetili na prstih. (Stritar 1954: 85)

Zlat nakit tujce ločuje od podeželskih gospodov, ki so nosili manj ugodno srebrnino. Ta se je svetila na mezinco desne roke prileškega župana (Stritar 1954: 11).

Primer dunajske mode je celo meščansko oblečena lutka, s katero v Prilesje prihaja nekaj cesarskega in elitnega, ki v otroku prebujajo prvo misel o tem, da je Dunaj kraj, od koder prihaja modni prestiž:

Kaj praviš, Drejče, kaj mi prinese Tine z Dunaja? Lani mi je bil prinesel lepo punčiko, prav po gosposko napravljeno, s kakršnimi, je dejal, da se igrajo deklice na Dunaju; tudi cesarjeva hči ima tako. (Stritar 1954: 30)

4.2 Ustno izročilo

Moda se v Stritarjevem romanu širi s pripovedovanjem s podeželja odseljenega študenta o oblačilnih navadah večjega mestnega središča. Olgina radovednost potrjuje, da gospe doma nimajo pravih modnih zgledov. Deklica študenta Valentina prosi, naj njej, materi in sestri, ki, kot pravi Olga, »tičijo v zapuščenem, pozabljenem kotu«, pripoveduje o tem, kako se nosijo dunajske žene in dekleta (Stritar 1954: 53). Valentínova ocena je dunajski modi naklonjena, a se mladenič v presoji zanaša na mnenje tujcev, za katere najverjetneje meni, da se nanjo bolj spoznajo:

Ne porečem, da ne; ne tajim, da rad gledam okusno opravljene ženske, in take prilike je na Dunaju toliko, kolikor malokje. Dunajčanke slujejo po pravici, da se znajo oblačiti; vsi tujci trdijo, da se morejo v graciji z njimi meriti samo še Parižanke. (Stritar 1954: 53)

Nadaljevanje pripovedi pa je za poslušalke manj spodbudno:

[Ž]enske zanima samo vedeti, kaka je najnovejša noša; o tem pa je težko govoriti; ženska noša se dandanašnji spreminja kakor oblaki na pomladanjem nebu, ki nam kažejo vsak čas drugo podobo. (Stritar 1954: 53)

Iz zapisanega odmeva stereotipna delitev družbenih vlog spolov. Valentin ženskam z opazko, da želijo ali morajo vedeti le to, kakšna je najnovejša oblačilna moda, pripisuje intelektualno manjvrednost in družbeno neaktivno, manj pomembno vlogo.⁴ Študentova pripomba namiguje na to, da se moški na modo ne spoznajo, miselna dejavnost žensk pa je omejena na skrb za videz. Hkrati zapis izpričuje hitro menjavanje oblačilnih trendov v ženski modi, za katero velja, da se je veliko hitreje spreminjala kot moška.

Valentinova sogovornica sicer izkazuje odmik od tradicionalne podobe ženskosti, kakršno je v prevladujoči meri slikala slovenska književnost v drugi polovici 19. stoletja. Četudi Olga hrepeni po tem, da bi slišala, kakšne so sloveče Dunajčanke in kako se oblačijo, se kritično odziva na poenostavljene predstave o ženskah in se posploševanjem upira. Dekličina vprašanja so izzivalna, njene pripombe pa izražajo nejevoljo:

⁴ Malcolm Barnard v svoji študiji spodbija teze o nesmiselnosti mode, četudi se ta ne more otresti konotacij, da spada med manj pomembne stvari in ji pomen pripisujejo zgolj »intelektualni siromaki« (Barnard 2005: 25–27).

Ženske morajo vedno premišljati in ugibati, kako naj se oblačijo, da bodejo lepše, da bodejo bolj ugajale moškim očem. (Stritar 1954: 54)

Valentinu sicer ugaja, da je dama lepo oblečena, a hkrati ne pozabi poudariti, da je nazadnje moški tisti, ki ženski omogoča nakupovanje, kar žensko postavlja v podrejen položaj:

Nam je to že prav, vsaj meni; ali je pa tudi onim, ki morajo plačevati drage obleke, tega ne vem, tudi ni treba, da bi me to skrbelo. (Stritar 1954: 54)

4.3 Modni tisk

Da so bili tudi prebivalci slovenskih pokrajin seznanjeni z modnimi novostmi srednjeevropskih krajev, so veliko prispevali časopisi oblačilne mode. V 19. stoletju ni bilo države, ki ne bi imela modnega časopisa (Gombač 1999: 99, Vrišer 1982: 177). Tudi v Stritarjevo Prilesje modni zgledi prihajajo prek modnih listov.

Podeželski izobraženci v romanu iščejo sebi primerno ženo, ki mora v vseh pogledih izkazovati navade žena iz višjih slojev. Med pričakovane vrline spada tudi primerno urejena zunanost, nevesta se mora znati oblačiti. Žene in dekleta navdih za toalete iščejo v tujem tisku, listu *Bazar*.⁵ Našim damam podobno čtivo v slovenščini dolgo ni bilo na voljo, čeprav so v domačih časopisih v devetdesetih letih 19. stoletja že lahko zasledile posamezne prispevke o modi.⁶ Na straneh tujega lista so uglednejše gospe iz podeželskega Prilesja našle ideje za svoja oblačila po vzoru večjega mestnega središča:

Gospod okrajni sodnik, pristav, davkar se je ženil v mestu – kaj bi s kmetico, ko bi bila še tako lepa in tudi premožna! – izbral si je deklčo [...] oblačiti se, vesti se zna in kretati v družbi, na plesu; romane bere, podobe ogleduje v „Bazarju“ (Stritar 1954: 47).

⁵ Značaj modnih listov se je spremenil v drugi polovici 19. stoletja. Izhajali so kot samostojni modni časopisi, slike je spremljalo besedilo. Od osemdesetih let 19. stoletja govorimo o družinskih listih, ki so bili namenjeni širšemu občinstvu. Med najbolj priljubljenimi je bil *Der Bazar* (Vrišer 1982: 177).

⁶ Prvi slovenski modni časopis *Ilustrovani modni list* se je pojavil leta 1895, a ni ohranjen. Na prelomu stoletja je obstajalo še drugo časopisje, v katerem so bralke in bralci lahko zasledili prispevke z modno tematiko; npr. *Slovenka*, ki je začela izhajati leta 1897, od leta 1905 *Slovenska gospodinja*, od leta 1910 *Naša gospodinja* in od leta 1912 *Slovenska žena* (Gombač 1999: 99–100).

4.4 Modni obrtniki

Pražnje obleke so kmetom v 19. stoletju šivali vaški krojači ali šivilje, predstavniki višjih slojev pa so to nalogo prepuščali mestnim oblačilnim obrtnikom (Žagar 1991: 61). Ker so se v drugi polovici 19. stoletja industrijsko narejena oblačila in drugi modni dodatki šele uveljavljali, imata trška obrtnika Prilesja, čevljar in krojač, pomembno vlogo prenašanja modnih zapovedi. V obravnavanem romanu skrbita, da se modni zgledi spremenijo v izdelek. Trški krojač se sprašuje, ali bo mestno modo lahko posnemal:

Vaški krojač je radovedno ogledoval njegovo suktnjo, ali bi pač znal on tako narediti? (Stritar 1954: 40)

Čevljar občuduje Valentinove čevlje, kakršnih v manjših krajih še niso videli, in tako dobi navdih za svoje izdelke:

Čevljar se je čudil njegovemu elegantnemu obúталu, ki je bilo tako lepo po nogi ustvarjeno; zdaj mož ve, kako se na Dunaju dela! (Stritar 1954: 40)

Čevlji in oblačila bodo, najverjetneje ne čisto po velikomestnih standardih, pojav iz središča spremenili v modo obrobja, kar pa hkrati že pomeni, da se je v središču najverjetneje pojavila nova moda.

5 Oblikovanje meščanske oblačilne identitete na podeželju

Ob različnih načinih modnih prenosov z Dunaja na podeželje v nadaljevanju prispevka raziskujemo, kako modo iz mesta sprejemajo ljudje iz manjših krajev in kako uspešno prebivalci Prilesja z oblačili uresničujejo meščansko identiteto.

Modne oblačilne navade se v romanu med vznikajočo podeželsko elito razbirajo kot znak bogastva, naprednosti in elitizma. Andrej Sódnik je želel, da sin Valentin tudi z gosposkimi oblačili izkazuje meščanskost in večvrednost. Naložba v sinovo obleko dviguje ugled domačije, kupovanje oblačil, ki so na vasi nedosegljiva, pa je neposreden izraz gospodarske moči. Želja po dvigu družbenega položaja in hkrati oddaljevanju od kmečkega sloja se odraža v brezpogojnem podpiranju sinovih modnih apetitov. Stritar je takole opisal Sódnikovo velikodušnost:

Očetje so radi skoporoki, vsaj sinom se tako zdi; nerad jim gre denar iz roke, zlasti za stvari, katere se jim ne zdé tako potrebne kakor sinom. In takih stvari je mnogo: kaj je treba sinu že kaditi, v gostilno zahajati, kaj treba tako drage suknje? [...] Sódnik je rad imel, da je bil njegov sin lepo oblečen, da si je kaj privoščil, da je dajal za vino v veseli družbi. (Stritar 1954: 48)

Ambicioznost na novo nastajajoče podeželske gospode podkrepi še naslednja Sódnikova spodbuda sinu Valentinu:

Človek mora živeti po svojem stanu; kdor zahaja med gospodo, ni da bi zaostajal za njo; ti moraš, kakor vidiš druge. (Stritar 1954: 48–49)

Kljub temu da informacije o tem, kaj nosijo gosposki ljudje na cesarskem Dunaju, v Prilesje prihajajo redno in s številnimi zgledi, prebivalci podeželja čutijo, da modi ne morejo popolnoma slediti – podobno kot čevljar in krojač dvomita o svoji spretnosti in zmožnosti posnemanja. Olga hrepeni po življenju v velikomestni sredini, želi si na Dunaj. Iz pogovora z mladim dunajskim študentom izvemo, da ji pot tja odpira zgolj poroka z gosposkim ženinom. Dekle prizna, da so kljub želji njene ženitvene priložnosti zelo omejene, saj za partnerja, ki bi ustrezal njenim pričakovanjem, ni primerna nevesta. Njena meščanska identiteta je ostala med vasjo in mestom. Iz vprašanja »Kdo bi pa hotel takega dekleta, ki ni ne meščanka ne kmetica?« (Stritar 1954: 55) se razbira pomanjkanje samozavesti, zavedanje, da v kulturnem obzorju podeželskega Prilesja poroka z meščanskim snubcem ni mogoča.

Književne osebe, ki le redko zapuščajo vaško okolje, v oblačilnem smislu niso modno ozaveščene. Posledica prevladujočega podeželskega habitusa so neizgrajene meščanske identitete, ki se pravzaprav povezujejo z nezmožnostjo vzdrževanja meščanskega življenjskega sloga. Tudi Andrej Sódnik je obtičal nekje vmes – med meščansko in podeželsko identiteto, kar plastično povzame opis njegovega oblačilnega videza:

Njegova zgornja obleka, suknja se komaj sme reči, bila je za gospoda nekoliko prekratka, za kmeta predolga; toda kratke hlače, visoke škornje, pokrivalo, skratka: vse drugo na njem je bilo čisto kmečko. [...] Na mezinu desne roke je imel, kar tudi ni gosposko, debel srebrn prstan, dasi bi bil morebiti lahko imel zlatega. (Stritar 1954: 11)

Čeprav so Sódnikovi bogata družina, ki si je podredila krajevno gospodarstvo, in se zdi, da si lahko privoščijo prestižna oblačila, se izkaže, da ljudje na podeželju dolgoročno ne zmorejo vzdrževati gosposkih oblačilnih navad. Razredna degradacija gospo Sódnik prisili v razprodajo oblačil. Liza ugotavlja, da je pehanje za materialnimi dobrinami družino razdrlo. Njene besede zvenijo kot pokora za razsipno življenje, za oblačenje po meščanskem vzoru. Liza Sódnik je nazadnje prodala draga oblačila in denar namenila za poplačilo dolgov:

Glej, rada dam vse, kar imam; vzemi in prodaj vse, kar si mi kdaj dal in nakupil, zlatnino in srebrnino in praznična krila [...] Kaj bi počela s to ničemurnostjo; mi nismo več, kar smo bili; drugo življenje nam je začeti, po svojem stanu se nositi; siromaštvo ni sramota, pošteno siromaštvo! (Stritar 1954: 72)

Rada bi ti dala tudi vsa svoja praznična krila, da jih vzameš seboj in prodaš v mestu, meni jih ni potreba (Stritar 1954: 75).

Valentin Sódnik, nekoč modni vzor Prilesja, se obubožan in v raztrgani suknji vrne v podeželsko sredino, saj nekoč mogočni gospodar Andrej po propadu domačije ne more več vzdrževati sinovega življenjskega sloga.

Moda obstaja in se razvija zaradi možnosti razkazovanja in družabnih dogodkov. Na podeželju za razvoj meščanske oblačilne identitete ni dovolj priložnosti, ki bi osmislile prizadevanje deklet in žena, da bi izstopale z oblačilnim videzom po zadnji modi:

Kje so tu veselice, družbe, gledišča, plesi, „besede“; kdo naj tu zavistno ogleduje novo krilo, klobuk iz mesta? Kaj ve kmetica, kaj je lepo, moderno? (Stritar 1954: 47)

V retoričnih vprašanjih se zrcali družabna slika slovenskega podeželja, kjer prebivalci niso docela razvili meščanskega življenjskega sloga, posledica česar je tudi pomanjkanje motivacije za modno oblačenje in odsotnost smisla za estetiko. Ne preseneča torej, da se preprostim ljudem moda zdi odvečna in zagovarjajo načelo oblačenja po svojem stanu. Drvar Selan meščanske oblačilne navade po dunajskem vzoru odklanja, saj se mu zdi moda potratna. S polemiziranjem primernosti dragocenih oblačil v podeželski sredini pripovedovalec izraža splošnejšo sodbo o mestnem načinu življenja. Mnenje klenega Slovenca, naj se žene oblačijo skladno s svojim stanom, napoveduje posledice nespametnega ravnanja s premoženjem:

Kmet bodi kmet, dela naj in varčuje; živel bo dobro ali slabo, ali živel bo na svojem svoj gospod [...] žena in dekleta naj se ne oblačijo kakor mestne gospe, tako da ima v nedeljo nekatera več na sebi, nego je vredna vsa domačija. (Stritar 1954: 98)

V romanu se med vrsticami vedno bere stališče, da je preprosto, kmečko oblačilo najlepše. Označuje namreč krepost in tradicionalne vrednote slovenskega podeželana. Jerica je v romanu vzor vsega naštetega:

[O]blečena je bila, kakor se sploh deklice nosijo v tistem kraju. Da ji je obleka nekako posebno lepo pristala, tega ni bila obleka sama kriva; njena zasluga je bila samo to, da se je lepo prijemala lepega životka, kar ni bilo težavno. (Stritar 1954: 20–21)

Podobne vrline pripovedovalec pripisuje tudi moralno čisti Lizi Sódnik, ki plemenitost izkazuje ne glede na to, kakšna oblačila nosi.

6 Sklep

Realizacija prenosa modnih zgledov z Dunaja v Prilesje z okoliškimi kraji, iz središča proti obrobju avstro-ogrske monarhije, se v Stritarjevem romanu *Sódnikovi* uresničuje na več načinov: z neposrednim zgledom; s pripovedovanjem o oblačilnih navadah večjega mestnega središča; s tujim modnim tiskom; tako da čevljar in krojač posnemata modo večjega mesta, kar je povezano z vsem prej naštetim.

Iz zgodbe romana se oglašá obsodba spreminjanja podeželske sredine pod vplivom mesta – naj gre za prihod bogatih industrialcev ali za vplive oblačilne mode. Čeprav nekateri prebivalci Prilesja, ki se želijo dvigniti v sloj meščanov, težijo k preseganju oblačilnih razlik med središčem in obrobjem, ugotavljajo, da modi središča ne morejo slediti. Eden od razlogov za to je dejstvo, da modno oblačenje zahteva občinstvo, odziv, reakcijo, občudovanje. Ne gre toliko za zadovoljitev lastnih estetskih apetitov, temveč za dokazovanje pred drugimi, tekmo in težnjo po izstopanju. Želja, da bi se po življenjskem slogu v vseh pogledih povzpeli v meščanski sloj, prebivalce podeželja sili v zadolževanje, nemoralo in pomeni razvrednotenje tradicionalnih navad. Sledi sklep, da Josip Stritar oblačila in modo uporablja za prikaz škodljivega vpliva mestnih središč na preprosto, neizprijeno slovensko podeželje. Moda ni neposredno zlo, je zgolj metafora za razkroj moralnega vaškega življenja. Z meščanskimi oblačili so se preprosti slovenski ljudje podredili tujemu vplivu, sprejemanje mode iz tujine je namreč zgolj zunanji znak

toleriranja in sprejemanja tuje finančne ali politične nadoblasti. Slovence, ki tudi v modnem smislu niso klonili pred grdimi razvadami tujega, pisatelj predstavlja kot varuhe samozadostnega kmečkega življenja, v katerem vidi edino možnost za srečo posameznikov in blagostanje družine.

Moda kot del meščanskega toposa izkrivlja videz slovenskega podeželja, deluje kot tujek, preprostejša oblačila pa se neopazno spajajo podeželsko naravnostjo. V romanu razberemo zagovor miselnosti, da morajo oblačila odsevati stan in okolje. Nošenje oblačil, ki presegajo stanovsko pripadnost posameznika, izzove spor z okolico. Motivi oblačil in mode se zgostijo ob idejah, da je življenje nad zmožnostmi nespametno, kmečkemu človeku nepotrebno.

Raziskava na primeru enega romana je zgolj poizkus prikaza možnosti za analizo oblačil in mode v književnosti, predvsem pri razbiranju procesa izgradnje meščanskih oblačilnih identitet.

Literatura

- Malcolm BARNARD, 2005: *Moda kot sporazumevanje*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Angelos BAŠ, 1987: Oblačilna kultura na Slovenskem v stičišču z drugimi oblačilnimi kulturami. 23. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ur. Alenka Šivic Dular. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 129–141.
- Angelos BAŠ, 1991: Anton Martin Slomšek in oblačilna kultura. *Etnolog. Nova vrsta (Ljubljana)*. 1=58, 122–128.
- Angelos BAŠ, 1992: Posebnosti slovenske in nemške obleke od začetka 19. stoletja do druge svetovne vojne. *Zgodovinski časopis* 46/4, 445–450.
- Maja (Ilich) GOMBAČ, 1999: Nekaj o modi v slovenskem časopisju na prelomu stoletja. 1895–1915. *Zgodovina za vse* 6/2, 98–108.
- Maja (Ilich) GOMBAČ, 2011: »Modni péle mêle« slovenske družbe med svetovnima vojnama. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Igor GRDINA, 1999: *Od rodoljuba z dežele do meščana*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Igor GRDINA, 2001: Moda za vas. *Slovenska kronika XIX. stoletja. – Knj. 1*. Ur. Jože Ciperle. Ljubljana: Nova revija. 463–464.
- Matjaž KMECL, 1975: *Od pridige do kriminalke ali O meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- France KOBLAR, 1954: Opombe. *Zbrano delo, 4. Josip Stritar*. Ljubljana: DZS. 421–469.
- James LAVER, 1986: *Costume and fashion*. London: Thames and Hudson.
- Aleksander LORENČIČ, Jože PRINČIČ, 2018: *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Gorazd MAKAROVIČ, 1995: *Sloenci in čas: odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Krtina.
- Jurij MIHAJLOVIČ LOTMAN, 2006: *Znotraj mislečih svetov*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Jože POGAČNIK, 1985: *Josip Stritar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Georg SIMMEL, 2000: Filozofija mode. *Izbrani spisi o kulturi*. Ljubljana: Studia humanitatis.

- Anton Martin SLOMŠEK, 2006: *Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli*. Celje: Društvo Mohorjeva družba.
- Josip STRITAR, 1954: *Sódnikovi*. *Zbrano delo*, 4. Ljubljana: DZS. 7–180.
- Andreja VRIŠER, 1982: Modni listi. *Sinteza* 58/60, 177–178.
- Sergej VRIŠER, 1965: *Tristo let mode na Slovenskem*. Maribor: Pokrajinski muzej.
- Janja ŽAGAR, 1991: Tekstil. *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo: industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem*. Ur. Mateja Kos, Matija Žargi. Ljubljana: Narodni muzej. 57–63.
- Rachel WORTH, 2013: Clothing the Landscape: Change and the Rural Vision in the Work of Thomas Hardy (1840–1928). *Rural History* 24/2, 199–215.

The Foreign Urban Centres' Influence on the Formation of Slovene Bourgeois Clothing Identity in Stritar's Novel *Sódnikovi*

The article deals with construction of the Slovene bourgeois identity in connection to clothing, as shown in Stritar's novel *Sódnikovi* (1878). In the 1870s, the Slovene provinces were predominantly rural, but they were invaded by the phenomena of larger centres according to the principle of the cultural phenomena's transition from the centre to the periphery. It is a phenomenon that can be described by Lotman's theory of the semiosphere. In the Slovene bourgeoisie's birth, a similar thing happened with fashion, which represents an important element of bourgeois identity. Clothing fashion in Slovenia followed mainly the example of Vienna, from the centre to the periphery of the Austro-Hungarian monarchy.

Along with the process of forming the Slovene bourgeoisie, bourgeois literary figures, who gradually built their clothing identity according to the standards of the foreign metropolis, entered Slovene literature. In the second half of the 19th century, the city, especially a foreign one, was often understood as a place of immorality and harmful influences. In his novel *Sódnikovi*, Josip Stritar (1836–1923), who devoted himself more intensively to the description of clothing and fashion, also wrote about the harmful impact of wealth and the urban way of life on the prosperous Sódnik family. The transfer of fashion examples from Vienna to Prilesje with the surrounding region manifests in several ways, namely, by direct example; by describing the clothing habits of the larger city centre orally; with foreign fashion press; by the shoemaker's and the tailor's imitation of the city fashion. The novel's story reflects the judgement of the change of the rural environment under the city's impact; whether it is the arrival of rich industrialists or the influences of clothing fashion. The ambitious inhabitants of Prilesje give their all to overcome the clothing differences between the centre and the periphery. Nonetheless, they have to admit that they aren't able to keep up with the city fashion. The desire to rise to the bourgeoisie in terms of lifestyle pushes the Sódnik family into debt and turns into devaluation of traditional habits. Josip Stritar uses clothes and fashion to portray the harmful impact of urban centres on the unspoiled Slovenian countryside. With bourgeois clothes the Slovene people in the novel submit to foreign influence. Moreover, fashion is an external sign of tolerance and acceptance of foreign financial or political supremacy. As a part of the bourgeois ambience, it distorts the appearance of the Slovenian countryside and appears as an alien object. On the other hand, modest clothes blend seamlessly into the countryside.